



Suomen historian käännekohtia ja kipupisteitä

Martti Häikiö: Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä. Helsinki, 2003, Edita. 331 s.

■ On vaikea arvioida, vielä vaikeampaa arvostella, kirjaa, jossa arvostelijan oma teos ylistetään maasta taivaisiin. Yritän olla objektiivinen ja jopa arvostella.

Häikiön kirja on valikoima hänen aikaisempia kirjoituksiaan ja kirja-arvostelujaan. Näiden yleistyneiden koostekirjojen hyvä puoli on, että jos haluaa jälkeensä tutustua ao. kirjoittajan artikkeliin tai arvosteluun, se on helposti löydettävissä. Sen sijaan asioita tuntematon lukija voi helposti erehtyä luulemaan, että kysymyksessä on aivan jotakin uutta, ennen näkemätöntä. Tässä tapauksessa Häikiö ei ole lisännyt aikaisempiin kirjoituksiinsa mitään uutta tai muuttanut tähän päivään sopiviksi.

Sen sijaan Häikiönkin kirja on melkoista sillisalaattia, kun hän on sisällyttänyt siihen niin Suomen, Euroopan kuin koko maailmanhistoriainkin kysymyksiä, jotka ovat toisistaan hyvinkin kaukana. Teos on lajittelustaan huolimatta sisällöllisesti hajanainen.

Aluksi hieman otsikossa viitatuista ”vääristä profeetoista”. Totta on, sellaisia on ollut ja on yhä monia. Häikiö mainitsee mm. Leninin ja Hitlerin. Edellisen vääryyden ja profetaan ominaisuuden ymmärrän hyvin, mutta en jälkimmäisen. Eihän Hitler kirjoittanut muuta kuin *Taisteluni*. En tiedä, miten se on vaikuttanut historiankirjoitukseen. Tuskin mitenkään. Väärien profettojen listalle olisi voinut panna sellaisia nimiä kuin Hegel, Marx ja Engels. Listalle kuuluisi ennen muuta veteraani Nicolas Chauvin, joka oli kansalliskiihkoisen henkilö kahdessakin 1800-luvun alkupuolen ranskalaisessa näytelmässä ja hänen nimestään tulee sana ”shovinismi” eli kansalliskiihko. Nationalismi jos mikään on viimeiset 150 vuotta ollut historiankirjoituksen pahin vitsaus ja on sitä yhä. Erityisesti se vaivaa nuoria valtioita kuten Suomi, mutta myös entisiä imperiumeja, kuten Ranska tai

Venäjä. Oivallinen esitys Ranskan historian nationalismista on ranskalaisen Suzanne Citroinin teos *Le mythe national*. Samanlainen pitäisi kirjoittaa myös Suomen historiasta!

Häikiö on teoksessaan nostanut esiin ns. kontrafaktuaalisen historian ongelman. Olen samaa mieltä hänen kanssaan siitä, että ns. ei-toteutuneiden vaihtoehtojen esittämistä on harjoitettu toistaiseksi aivan liian vähän. Kysymys ei ole jossittelusta, jos-lauseiden pitkistä päättelyketjuista, vaan sellaisista vaihtoehdoista, joita aikalaiset pitivät ei vain mahdollisina vaan myös tärkeinä. Vasta kun myös toteutumattomat vaihtoehdot on esitetty, tulee myös se toteutunut oikeaan ja suhteelliseen valaistukseen.

Hyvä esimerkki on Venäjän ns. perustuslakia säättävä kansalliskokous, jonka vaalit pidettiin syksyllä 1917, noin kuukausi bolshevikkien vallankumouksen jälkeen. Se koontui tammikuussa 1918, mutta bolshevikit hajottivat sen jo yhden päivän istunnon jälkeen, kun se ei asettunut tukemaan Leninin hallitusta. Aikalaiset olivat odottaneet kokousta hartaasti, sillä sen oli määrä ratkaista niin maa- kuin kansallisuuskysymys sekä sää-

tää Venäjän tasavallalle uusi perustuslaki. Kokouksen merkitys oli nimenomaan näissä aikalaisten odotuksissa, vaikka kokous odotetun kaltaisena ei toteutunutkaan.

Jossittelussaan Häikiö menee pitemmälle kuin kontrafaktuaalisen pelin säännöt sallivat. Hän jossittelee, millainen Suomen kehitys olisi ollut, jos se olisi pysynyt osana Ruotsia. Hänen olisi pitänyt vain todeta vaihtoehdot, että Ruotsin ja Venäjän neuvotteluissa Hamina uudeksi rajaksi kaavailtiin niin Kemijokea kuin Kokemäenjokeakin. Jos jälkimmäinen vaihtoehto olisi toteutunut – jossittelen – niin Kokemäenjoen pohjoinen puoli olisi todennäköisesti nopeasti ruotsalaistunut. Sen sijaan eteläinen puoli olisi liittynyt osaksi ns. Vanhaa Suomea, eikä mitään Suomen valtiota olisi koskaan syntynyt. Tai miten olisi käynyt Suomelle, jos raja pohjoisessa olisikin tullut Kemijokeen, jota ruotsalaiset myös ehdottivat rajaksi, Vanhaa Suomea ei olisi 1811 liitetty Uuteen Suomeen eikä Lapin yhteisalueita jaettu? Varmaa on vain, että Suomi olisi ollut aivan erikokoinen ja näköinen, kuin mitä se oli 1800-luvun lopussa.

Häikiön esittämässä vuoden 1809 jälkeisen kehityksen jossittelussa on kaksi pääkohtaa: Olisiko Suomen valtio voinut syntyä ja kehittyä, jos Suomi olisi jäänyt osaksi Ruotsia. Toiseksi, miten olisi siinä tapauksessa käynyt suomen kielelle ja suomenkieliselle kulttuurille? Häikiön mielestä Suomen valtio olisi syntynyt ja kehittynyt, suomen kieli ja kulttuuri olisivat voineet paremmin kuin

Venäjän keisarikunnassa. Häikiö on oikeassa, että Suomen poliittinen ja yhteiskunnallinen kehitys olisi ollut samanlainen kuin Ruotsin, jos Suomi olisi ollut integroitu osa Ruotsin valtiota. Sen sijaan suomen kielen ja kulttuurin sekä valtion syntymisen suhteen olen edelleenkin eri mieltä kuten jo 1997 *Helsingin Sanomien* keskustelussa.

Häikiö on oikeassa siinä, että Suomen irrottaminen Ruotsista ja liittäminen Venäjään oli monien sattumien summa. Näin oli jatkossakin. Häikiö tekee yhden suurimmista perusvirheistään kuitenkin siinä, että hän ei ota huomioon tai ei tiedä, kuinka erilaisia valtiorakenteeltaan Ruotsi ja Venäjä 1809 olivat. Kun Ruotsi oli kehittynyt jo Kustaa Vaasan ajoista ja erityisesti 1600-luvulla Axel Oxenstiernan toimesta yhtenäiseksi, byrokraattiseksi ja keskitetyksi valtioksi, niin Venäjän keisarikunta oli vielä Aleksanteri I:n hallituksen alkuaikana vain jonkinlainen monien valtioiden ”löyhä” muodostelma, jopa vain eräänlainen ”dynastinen unioni” samaan tapaan kuin esimerkiksi Habsburgien valtakunta. Tällainen unioni tarjosi mahdollisuuden oman kansakunnan (*natio*) kuin valtionkin (*stat*) muodostamiseen ja edelleen kehittämiseen. Hallituskonseljista (1809) kehittyi vähitellen maan todellinen hallitus. Ja vasta sen jälkeen, kun Vanha Suomi oli palautettu ja Lapin yhteisalueet jaettu, syntyi se Suomi, joka vuonna 1917 julistautui itsenäiseksi valtioksi.

”Löyhä” ja monikielinen Venäjän keisarikunta tarjosi

niin suomen kielen kuin suomenkielisen kulttuurin kehitykselle aivan toiset mahdollisuudet kuin kansallisesti yhtenäinen Ruotsi, varsinkin kun Venäjän hallitus alkoi poliittis-taktisista syistä tukea suomalaisuusliikettä, erottaakseen näin Suomen henkisistä siteistä Ruotsiin. Sama Venäjän hallitus myös tuki Suomen taloudellista irrottamista Ruotsista, mutta ei kuitenkaan sitten liittänyt sitä – omien taloudellisten etujensa takia – kiinteästi Venäjään, ja niin syntyi ns. Suomen ”talousvaltio” käyttäkseni Matti Peltosen ilmaisu.

Venäjän suuri paradoksi oli itsevaltius, Häikiön sanoin ”luunkova diktatuuri”. Se teki mahdolliseksi myös Suomen erillishallintojärjestelmän. Snellman oivalsi tämän Nikolai I:n kuoltua. Hän kirjoitti, että vain autokratia Venäjällä suojeli Suomen erioikeuksia, mutta heti kun Venäjälle tulisi demokratia, Suomen kohtalona olisi lähettää edustajiaan johonkin kansalliskokoukseen Moskovaan. Profetia toteutui vuoden 1906 jälkeen, kun Suomen olisi pitänyt lähettää edustajiaan valtakunnanpuvostoon ja duumaan ja kun ministerineuvosto alkoi tehokkaasti kontrolloida Suomen hallintoa. Edustajia ei lähetetty, sillä ”sorrón” yhä lujittama Suomen valtio teki luunkovaa passiivista vastarintaa.

Häikiö jättää täysin vaille huomiota Venäjän valtiorakenteen ”löyhyyden lisäksi” sen, että Uuden Suomen väestön mielialojen nopeaksi kääntämiseksi myönteiseksi uutta valtiotyhteyttä kohtaan Venäjä harjoitti Suomessa voimakasta

rauhoitus-, jopa suoranaista lahjomispolitiikkaa. Saamallaan eduilla ja kunniamerkeillään monet suomalaiset kävivätkin pröystäilemässä Ruotsissa, mikä herätti sekä kateutta että närää entisissä maanmiehissä Pohjanlahden takana. Prokuraattori C. J. Walleen totesikin, että suomalaiset olivat vaihtaneet hallitsijaa yhtä helposti kuin vaihdetaan paitaa.

Häikiön keskeisin vastaargumentti ja väite, että myös Ruotsin osana Suomesta olisi voinut tulla valtio, on Suomen vertaaminen niin Baltiaan kuin Norjaan, siis Baltian ja Norjan paralleelit. Hän huomauttaa, että Baltian maat saattoivat 1918–20 tulla itsenäisiksi valtioiksi, vaikka niillä ei ollutkaan takana sellaista valtiokehitystä kuin Suomella. Norja puolestaan oli vuodesta 1814 vuoteen 1905 Ruotsin kanssa realiunionissa oleva valtio. Kumpikin vertaus ontuu pahasti.

Viro ja Liivinmaa olivat jo Ruotsin vallassa ollessaan Ruotsin hallintokoneistosta erillisiä maakuntia, joilla oli omat aateliston maapäivänsä, oikeuslaitoksensa ja toimeenpanovaltakoneistonsa. Suomalaiset olivat osallistuneet Ruotsin valtiopäiville aivan kuten valtakunnan muidenkin maakuntien edustajat. Suomen autonomian ihme onkin juuri siinä, että se onnistui paljon heikommista lähtökohdista kuin esimerkiksi Viro ja Liivinmaa kehittymään osana Venäjän valtiosta (*gosudarstvo*) sisällisesti itsenäiseksi valtioksi (*stat*). Hallinnollinen venäläistämisen ei ehtinyt Baltian maakunnissa ennen vuoden 1917 vallankumouksia juuria

pois vuosisatojen aikana kehittyntä kansakuntaidentiteettiä.

Vertaus Norjaan ontuu vielä pahemmin. Norja oli ollut jo 900-luvun alussa kuningaskunta ja siis oma valtionsa tässä merkityksessä. Pitkäaikainen valtioliitto Tanskan kanssa 1380–1814 ei sulattanut Norjaa Tanskaan tai ”tanskalaistanut” sitä. Ja ennen liittymistä realiunioniin Ruotsin kanssa 1814 Norjan valtio ehti jopa julistautua itsenäiseksi, ja Eidsvoldin valtiopäivät olivat jotakin muuta kuin Porvoon alamaiset valanvannomismaapäivät, kuten jo Emil Schybergson totesi 1886. Valtiopäivillä valittiin Norjalle kuningas – Ruotsin Kaarle XIII – ja laadittiin valtiolle perustuslaki.

Mitä ”Suomi” olikaan ennen vuotta 1809, jolloin siitä omin voimin ja Venäjän tuella alettiin kehittää valtiota? Joukko Ruotsin tavallisia läänejä, ei muuta. Ruotsin itäraja oli Kymijoessa ja pohjoisessa se kulki Kemistä Rovaniemelle ja siitä suoraan itään Venäjän rajalle. Ja maakunnatkin olivat Suomessa hyvin erillään toisistaan. Kirjailija ja arkkitehti Jac. Ahrenberg olikin hyvin oikeassa todetessaan, että vasta rautatiet ja Bobrikov loivat yhtenäisen Suomen.

Suomen kielestä jossittellessaan – osin epämääräisesti – Häikiö toteaa, että kehitys olisi ollut Ruotsissa parempi kuin suuriruhtinaskunnassa, kun ei ollut sensuuria ja sortoa. Hänen pääargumenttinsa on yleiseurooppalainen nationalismi ja kansallisromantiikka, jotka olisivat alkaneet muhia ja jyllätä suomenkielisen väestön piirissä myös Ruotsin valtion sisällä. Ruotsin valtio olisi ol-

lut myös heikompi vastus tälle suomalaiselle nationalismille kuin Venäjä. Häikiö jättää kuitenkin mainitsematta Venäjän valtion vahvan tuen suomalaisuusliikkeelle. Hän ei kerro lukijalle – ilmeisen taktisista syistä – mitään esimerkiksi Aleksanteri II:n vuoden 1863 kielipäätöksestä, että suomen kielestä oli määrä tulla kahdessakymmenessä vuodessa tasa-arvoinen ruotsin kanssa. Vaikka Venäjälläkin oli ketunhantä kainalossa – suomen kieltä suosittiin Suomen lähentämiseksi Venäjään – kohtalo tuli Suomen avuksi. Suomesta tuli vahva vastus myös venäjän kielelle ja ennen kuin venäjää ehdittiin kunnolla levittää Suomeen, tulivat suurlakko ja maailmansota sekä lopulta vallankumous. Venäjä ei onnistunut venäläistämään edes Keisarillista Aleksanterin yliopistoa Helsingissä. Sen sijaan Ruotsi onnistui hyvin eteläisten läänien suursalaistamisessa jo 1600-luvulla.

Suomen ruotsalaistaminen oli jo vuoteen 1809 mennessä edennyt pitkälle ja jatkui lähes vuosisadan sen jälkeenkin. Hallinto ja korkein opetus olivat ruotsinkielisiä, myös paikallishallinto. Jopa täysin suomenkielisten pitäjien pitäjänkokousten pöytäkirjat kirjoitettiin ruotsiksi, samoin käräjien. Suomea käytettiin vain alkeisopetuksessa ja kirkollisessa elämässä. Myös suomalaisuusliike ja Suomen kansallinen identiteetti luotiin 1800-luvulla ruotsiksi ja aluksi osin myös ranskaksi ja jopa venäjäksi (A. J. Sjögren Pietarissa).

On vaikea uskoa, että suomen kielen kehitys olisi ”Ruotsi-Suomessa” voinut olla liki-

kään samanlainen kuin suuri-ruhtinaskunnassa. Pieni kieli tarvitsee elääkseen täydellisen koulutuslinjan aina alkeiskoulusta yliopistoon. Sen oivalsivat oikein 1800-luvun suomalaisuusmiehet. Ja sen osoittaa oikeaksi vaikkapa suomensukuisten kielten vähittäinen kaatoaminen Venäjällä, tai irlantilaisien kielenvaihto gaelin kielestä englantiin. On hyvin todennäköistä, että suomen kielelle ja suomenkieliselle väestölle tuossa ”Ruotsi-Suomessa” olisi jäänyt vain jonkinlainen ”etnograafinen itsenäisyys”, jollaisen slavofiilit olivat varanneet suomalaisille Venäjän valtakunnassa.

Häikiö ylistää Ruotsin kansanvallan ja yhteiskunnan nopeaa kehitystä vastakohtana Suomen sensuurille, kahleiden kolinalle ja Siperian opetuksille. Hän kuitenkin unohtaa tai ei tiedä sitä, että heti Krimin sodan päättymisen jälkeen niin Suomen poliittisessa elämässä, esimerkiksi senaatissa ja valtiopäivillä, alettiin seurata ja matkia käytännössä Ruotsin esimerkkiä, vaikka laitosten juridiset puitteet olivatkin yhä pääosin peräisin 1700-luvulta. Senaattia alettiin pitää ministeriönä, senaattoreita ministereinä, puolue-elämä pääsi vauhtiin, syntyi ja kehittyi poliittinen lehdistö ja erityisen laaja ja vilkas järjestöelämä ja sen varassa aktiivinen kansalaisyhteiskunta. Suomi sai paitsi säännöllisesti kokoontuvat valtiopäivät, myös oman rahan ja armeijan. Oma posti- ja tullilaitos sillä jo olivat. Myös taloudellinen kehitys oli nopeaa, vaikka Suomessa ei rautamalmia Ruotsin tapaan ei ollutkaan.

Ja missä naiset saivat toisena äänioikeuden Uuden Seelannin jälkeen? Ja missä ”valappotsaari” allekirjoitti demokraattisen valtiopäiväjärjestyksen? Tämä tapahtui maassa, jossa Häikiön mukaan tapahtui ”kohmeloinen herääminen”.

Vuoden 1918 sisällissota oli Suomen historian kipein kipupiste. Häikiö on oikeassa painottaessaan sitä, että punaiset tekivät bolshevikkien yllyttäminä ja tukemina sekä kapinan että vallankaappauksen ja että sota oli eräänlainen Venäjän sisällissodan lähtölaukaus. Mutta se poikkesi Venäjän sisällissodasta siinä, että Mannerheim oli ainoa valkoinen kenraali, joka voitti.

Venäjällä bolshevikit Trotskin johdolla nousivat valtaan selvästä vähemmistöasemasta. Suomessa sosiaalidemokraatit katsoivat vuoden 1916 vaalien tulosten perusteella olevansa enemmistössä, koska he eivät pitäneet valtalain ja eduskunnan hajotuksen jälkeisiä vaaleja laillisina. Täten heillä oli itse asiassa se käsitys, että porvaristo oli hajotusvaaleilla kaappannut vallan, ja siten heidän kaappauksensa oli vain jonkinlainen vastakaappaus.

Häikiö on sivuuttanut vuoden 1918 selityksessään kokonaan kansainvälisen näkökulman. Suomen kohtaloa ei ratkaistu Tampereen taistelussa, vaikka valkoinen historiankirjoitus on niin väittänyt, vaan Brestin neuvottelupöydässä bolshevikkien ja saksalaisten kesken. Kun Leninillä ei vielä ollut käytettävissä puna-armeijaa, oli hänen suostuttava Saksan sanelemiin ehtoihin.

Voidaan vain kuvitella ja

jossitella, kuinka vaikeaa Mannerheimin johtamien valkoisten olisi ollut vallata Helsinkiä ja Viaporina, jos kaupungin edustalla olisi ollut Kronstadtista vahvistuksia saanut punaisten venäläisten laivasto tykkeineen ja itse kaupungissa suuri joukko venäläisiä bolshevikkien sotilaita, jotka olivat saaneet sotakokemusta Saksan vastaisella länsirintamalla. Nythän Helsingin valloituksessa olivat vastakkain niin maalla kuin merellä kauan soota käyneet saksalaiset ja punakaartien amatöörit. Lopputulos oli näin ollen jo etukäteen selvä.

Osmo Jussila